

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 februari 2023

Mål nr

B 5952-21

PARTER

I

Klagande

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. DM

3. SM

4. WM

2–4 företrädna av riksåklagaren

Motpart

AC

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MP

II

Klagande

AC

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MP

Motpart

Riksåklagaren

adress som ovan

SAKEN

Mord m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2021-09-07 i mål B 8398-21

DOMSLUT

Hovrättens dom ändras på så sätt att Högsta domstolen

- dömer AC för mord,
- bestämmer påföljden till fängelse på livstid,
- förpliktar AC att betala skadestånd till
 - DM med 104 940 kr och ränta enligt 6 § räntelagen på 60 000 kr från den 2 oktober 2020 och på 44 940 kr från den 3 juni 2021,
 - SM med 92 635 kr och ränta enligt 6 § räntelagen på 60 000 kr från den 2 oktober 2020 och på 32 635 kr från den 3 juni 2021 och

– WM med 60 000 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 2 oktober 2020 samt

- upphäver hovrättens beslut att tillerkänna AC ersättning med 10 000 kr för egen bevisning i tingsrätten.

I övriga delar står hovrättens dom fast.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

Sekretessbestämmelsen i 21 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsatt vara tillämplig på bilderna i tingsrättens aktbilaga 88 som har lagts fram bakom stängda dörrar vid huvudförhandlingen i Högsta domstolen.

MP ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av AC i Högsta domstolen med 59 924 kr, varav 44 342 kr avser arbete, 3 186 kr tidsspillan, 411 kr utlägg och 11 985 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att AC ska dömas för mord till fängelse på livstid.

DM, SM och WM har yrkat att AC till var och en av dem ska förpliktas att utge ersättning för personskada med 60 000 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 2 oktober 2020. Därutöver har

- DM yrkat ersättning för inkomstförlust med 44 940 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 3 juni 2021, samt
- SM yrkat ersättning för vårdkostnader, begravningskostnader, inklusive resekostnader, och inkomstförlust med 32 635 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 3 juni 2021.

AC har bestritt ändringsyrkandena men har, när det gäller skadeståndsdelen, som skäligt i och för sig vitsordat storleken på beloppen för personskada och SMs vårdkostnad samt sättet att beräkna ränta.

AC har yrkat att han ska frikännas från ansvar för vapenbrott den 27 mars 2020 samt att brottet mot vapenlagen den 30 januari 2019 ska rubriceras som ringa brott och därmed inte föranleda ansvar. Vidare har han yrkat att påföljden under alla förhållanden ska mildras.

Riksåklagaren har bestritt ACs ändringsyrkanden.

DOMSKÄL

Bakgrund

Åtalet för mord

1. Den 2 oktober 2020 sköts WM till döds med flera skott vid busshållplatsen i korsningen Östra Galaxvägen och Rymdgatan i Märsta.
2. AC åtalades för mord. Enligt åklagaren hade han berövat WM livet genom att skjuta honom med flera skott mot kroppen.
3. AC förnekade gärningen.
4. Tingsrätten fann att det var ställt utom rimligt tvivel att AC var gärningsman och dömde honom för mord till fängelse på livstid. Hovrätten har kommit till motsatt slutsats och frikänt AC.

Åtalen för vapenbrott och brott mot vapenlagen

5. Den 30 januari 2019 påträffades 14 patroner på Buregatan i Märsta. AC medgav att det var hans patroner. Vid en husrannsakan i en lägenhet på Tingvallavägen i Märsta den 27 mars 2020 påträffades bl.a. en pistol i ett rum som AC disponerade.

6. Åklagaren åtalade AC för brott mot vapenlagen (patronerna) och grovt vapenbrott (pistolen).

7. AC ansåg att innehavet av patronerna skulle bedömas som ringa brott och därför inte föranleda ansvar. Han bestred ansvar för vapenbrottet på den grunden att det inte var hans pistol.

8. Tingsrätten dömde AC för de åtalade gärningarna men rubricerade vapenbrottet som brott av normalgraden. Hovrätten har fastställt tingsrättens domslut i dessa delar.

Handläggningen i Högsta domstolen

9. Målet har avgjorts efter huvudförhandling. AC inställde sig inte personligen till förhandlingen. Högsta domstolen beslutade att målet kunde prövas trots att AC inte var personligen närvarande, se bilaga.

Vad målet i Högsta domstolen gäller

10. Målet i Högsta domstolen gäller framför allt om det är ställt utom rimligt tvivel att AC har gjort sig skyldig till mord i enlighet med vad åklagaren påstår i gärningsbeskrivningen. Målet aktualiserar generella frågor om bevisprövningen i brottmål.

Allmänna utgångspunkter för bevisprövningen i brottmål

Bevisbörda och beviskrav

11. I ett brottmål tar domstolen ställning till åklagarens gärningsbeskrivning. Denna består i grunden av en rad påståenden om faktiska förhållanden (rättsfakta), ofta ett händelseförlopp, som ska motsvara den beskrivning av brottet som finns i den eller de straffbestämmelser som åklagaren anser ska tillämpas. Det är, i princip utan undantag, åklagaren som har bevisbördan för att

påstådda rättsfakta föreligger och att det således har gått till på det sätt som åklagaren hävdar i gärningsbeskrivningen.

12. För att åklagaren ska uppfylla sin bevisbörda måste han eller hon presentera en utredning som motsvarar det eller de krav på bevisningens styrka som gäller i brottmål. Varken i rättegångsbalken eller i någon annan lagstiftning anges vilket krav som ställs på bevisningen för att en tilltalad ska bli fälld i ett brottmål. Kravet brukar dock i allmänhet uttryckas så att åtalet ska vara styrkt.

13. Högsta domstolen har i flera rättsfall förklarat att detta innebär att det för en fällande dom krävs att domstolen finner att det genom den utredning som har lagts fram i målet är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått den gärning som åklagaren påstår. I kravet ligger att utredningen ska vara så fullständig att det inte finns anledning att anta att ytterligare undersökning skulle ändra bedömningen; domstolen ska på grundval av den presenterade utredningen kunna dra slutsatsen att det inte finns andra möjliga förklaringar till händelseförloppet. Om det i något avseende kvarstår osäkerhet sedan utredningen har lagts fram, t.ex. när det gäller andra tänkbara gärningsmän, kan detta leda till att beviskravet inte är uppfyllt. (Jfr ”Balkongmålet” NJA 2015 s. 702 p. 28 och 29 samt ”Målsägandens ålder” NJA 2019 s. 347 p. 16.)

14. När det gäller frågan om det kan finnas alternativa förklaringar bör domstolen överväga sådana inom ramen för vad utredningen ger anledning till och vad som annars framstår som värt att beakta. Utgångspunkten är att alla någorlunda rimliga alternativa förklaringar måste uteslutas för att domen ska bli fällande. En alternativ förklaring till det som åklagaren påstår måste dock framstå som praktiskt möjlig och det ska finnas anledning att räkna med den just i det fall som bevisprövningen avser. Betydelsen av en alternativ förklaring kan i det enskilda fallet vara beroende av hur stark den övriga utredningen till stöd för åtalet är.

15. När det påstås att en gärning har utförts av flera personer tillsammans och i samförstånd krävs sådan bevisning på individnivå att man beträffande var och en av de inblandade – med det beviskrav som gäller i brottmål – kan konstatera att de har medverkat i brottets utförande på ett sådant sätt att de är att betrakta som medgärningsmän (se t.ex. ”Akallarånet” NJA 2006 s. 535).

16. Det höga beviskrav som gäller för att någon ska kunna dömas för ett brott går tillbaka på oskuldspresumtionen som ingår som ett moment i bestämmelserna om en rättvis rättegång i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen. Beviskravet är en förutsättning för att förhindra att oskyldiga döms. Kravet syftar också till att undvika att fällande domar som har fått laga kraft senare blir föremål för resning på grund av att det har kommit fram nya omständigheter eller bevis.

17. Att åklagaren möter bevissvårigheter leder normalt inte till att beviskravet sänks. I rättspraxis har dock ett lägre och annorlunda formulerat krav accepterats i fråga om vissa särskilda förhållanden, främst den tilltalades invändningar om ansvarsfrihet på grund av nödvärn eller liknande omständigheter; i sådana fall anses det räcka att åklagaren lägger fram så mycket bevisning att invändningen framstår som obefogad. Bevislättningen motiveras framför allt av att det som åklagaren i dessa situationer ska bevisa är att någonting inte har inträffat. (Se t.ex. ”Målsägandens ålder” p. 18.)

Den fria bevisprövningen

18. Enligt 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken ska domstolen avgöra vad som är bevisat i målet efter en samvetsgrann prövning av allt som har förekommit.

19. Innebörden av bestämmelsen är att det råder fri bevisföring och fri bevisprövning. Detta innebär emellertid inte att värderingen av den bevisning som åberopas är helt överlämnad åt domstolens skönsmässiga bedömning. I

rättspraxis har vissa principer för bedömningen utvecklats. Samtidigt har Högsta domstolen tydligt framhållit att principer och riktlinjer för bevisbedömningen måste behandlas med försiktighet och urskillning och att det inte är möjligt att ange en modell för bevisbedömningen som kan tillämpas i alla olika typer av mål. Det viktiga är att bedömningen grundas på rationella skäl och innefattar en objektivt grundad och strukturerad analys av bevisningen. (Se ”Balkongmålet” p. 20 och 21 och NJA 2017 s. 316 I p. 7.)

20. Bevisning brukar delas in i direkt (kausal) och indirekt (strukturell) bevisning. Indirekt bevisning kallas också ofta för indiciebevisning. Med direkt bevisning avses bevis som är omedelbart kopplade till det som påstås i gärningsbeskrivningen. Ett vittne som anger att han eller hon har sett att det är just den tilltalade som har skjutit målsäganden är ett exempel på direkt bevisning. Vid indirekt bevisning saknas motsvarande omedelbara samband mellan beviset och det som påstås i gärningsbeskrivningen; det betyder att det som framgår av beviset kan vara riktigt utan att det har gått till på det sätt som påstås i gärningsbeskrivningen. Detta gäller t.ex. i fråga om DNA-spår från den tilltalade på patronhylsor som har hittats på den plats där målsäganden har blivit skjuten.

21. Det finns inte något krav på att åklagaren måste presentera direkt bevisning för att ett åtal ska kunna bifallas. Även i situationer där bevisningen uteslutande är indirekt kan det samlade värdet av bevisningen vara så starkt att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till den gärning som åklagaren påstår.

Närmare om bevisprövningen

22. Domstolen bör först värdera betydelsen av varje enskilt bevis (t.ex. uppgifter som ett vittne har lämnat). Det bör ske med beaktande av alla omständigheter som har betydelse för värderingen. Vid värderingen av en vittnesiakttagelse bör alltså beaktas bl.a. om vittnet hade fri sikt eller inte samt

eventuella förklaringar och invändningar som har framförts av den tilltalade beträffande det aktuella beviset.

23. Eftersom bevissituationen varierar stort mellan olika typer av mål är det inte möjligt att ange en metod som kan tillämpas i samtliga situationer. Vilken metod som domstolen ska använda för att pröva den bevisning som parterna har åberopat måste alltid avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. I vissa mål är t.ex. den bevisning som åberopats av åklagaren och den tilltalade densamma eller hänför sig till samma förhållanden. Det kan röra sig om att åklagaren och den tilltalade åberopar olika vittnen avseende samma omständighet, exempelvis huruvida den tilltalade har befunnit sig på en viss plats. I dessa fall är det inte sällan lämpligt att värdera åklagarens och den tilltalades bevisning i ett sammanhang.

24. I vissa mål ligger det däremot närmare till hands att värdera den bevisning som åberopas för respektive mot åtalet på ett mer uppdelat sätt. I ”Balkongmålet” har Högsta domstolen i linje med detta använt angreppssättet att domstolen inleder med att värdera den bevisning som åklagaren har åberopat för att styrka det som påstås i gärningsbeskrivningen för att därefter ta ställning till den tilltalades bevisning (se p. 22 och 23 i rättsfallet). Detta tillvägagångssätt kan många gånger komma till användning när två alternativa – och ofta oförenliga – konkreta händelseförlopp står emot varandra. Även när domstolen går till väga på detta sätt bör värderingen av olika bevis emellertid ske med beaktande av alla omständigheter som har betydelse vid den värderingen (se p. 22 i det föregående, jfr även Högsta domstolens prövning i exempelvis p. 44 och 62 i ”Balkongmålet”).

25. Bedömningen av ett enskilt bevis behöver ofta ske i flera led. Först prövas hur säkert beviset som sådant är, t.ex. hur sannolikt det är att det DNA som har påträffats på en brottsplats kommer från den tilltalade, och därefter prövas hur starkt detta – direkt eller indirekt – talar för det som påstås i gärningsbeskrivningen.

26. När domstolen på detta sätt har bedömt styrkan i varje enskilt bevis finns det förutsättningar att väga samman all den bevisning som har åberopats. Detta kan göras på olika sätt (se p. 23 och 24).

27. Den samlade styrkan i bevisningen är beroende av styrkan i varje enskilt bevis, hur många bevis det finns och hur bevisen förhåller sig till varandra, t.ex. om de är fristående och samverkande eller om de utgör olika delar av en kedja med flera olika led. Det sammanvägda bevisvärdet av två fristående och samverkande bevis är i princip högre än värdet av varje enskilt bevis. När det gäller kedjebevisning är förhållandet ofta det motsatta; ju fler led som ingår desto svagare är bevisningen för slutledet i kedjan.

28. Det är först vid sammanvägningen av all den bevisning som parterna har åberopat som domstolen kan uttala sig om huruvida åklagaren har presenterat så stark bevisning att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Domstolen måste då också pröva betydelsen av alternativa förklaringar (se p. 14).

Bedömningen av bevisningen avseende åtalet för mord

Utredningen om händelseförloppet

29. Åklagaren har som bevisning åberopat en övervakningsfilm från den buss som befann sig på busshållplatsen vid tidpunkten för skjutningen, vittnesförhör med tre personer som befann sig på platsen, brottsplatsundersökning och protokoll från rättsmedicinsk obduktion.

30. Av övervakningsfilmen framgår sammanfattningsvis följande. WM står på busshållplatsen och väntar på att bussdörrarna ska öppnas. En person i mörka byxor och grön jacka med pälsförsedd huva uppdragen över huvudet kommer upp bakom och rör sig mot WM. Personen ser ut att skjuta mot WM med ett pistolliknande föremål. WM vänder sig om och tar sig mot bussens

bakre del med angriparen efter sig. Därefter kör bussen från platsen och angriparen och WM försvinner ur bild.

31. Av övervakningsfilmens tidsstämpel framgår att gärningen begicks kl. 11.43–11.44 den 2 oktober 2020.

32. När polis anlände låg WM livlös på Östra Galaxvägen strax bakom den plats där bussen hade stått. På platsen påträffades bl.a. åtta patronhylsor.

33. Av obduktionsutlåtandet framgår att WM träffats av fem kulor från ett skjutvapen och att han avlidit till följd av skadorna.

34. Det är framför allt två av vittnena, LV och HA, som har lämnat uppgifter av betydelse för utredningen.

35. LV hade fri sikt och har uppskattat att hon bevittnade händelsen på ungefär sex meters avstånd. Även HA hade fri sikt och enligt hans uppskattning såg han händelsen på ca tio meters avstånd. Enligt vittnesuppgifterna anlände och avlägsnade sig skytten på en elsparkcykel. LV har uppgett att skytten bar en olivgrön jacka med en stor luva med pälskrage uppdragen över huvudet.

36. LV såg att personen som kom på sparkcykeln sprang fram mot WM och började skjuta mot honom. WM vände sig om och försökte fly bakom bussen. Skytten följde efter och fortsatte att skjuta. LV har uppskattat att avståndet mellan skytten och WM var ca en meter vid det första skottet men att senare skott avfyrades på närmare håll, ungefär en halv meter.

37. HA har berättat att skytten och WM var tätt inpå varandra, precis vid varandra, och att WM viftade eller krängde med armarna. HA har uppskattat att avståndet mellan skytten och WM var knappt någon meter eller mindre, men är inte säker på om det förekom någon beröring mellan skytten och WM.

Riksåklagarens påstående om gärningsman

38. Enligt riksåklagaren var gärningsmannen AC. Till stöd för detta har åberopats muntlig och skriftlig bevisning som enligt åklagaren knyter honom till gärningen, bl.a. teknisk bevisning i form av DNA.

Patronhylsorna som påträffades på brottsplatsen

39. På brottsplatsen påträffades åtta patronhylsor. På fyra av dem har det säkrats DNA som har analyserats av Nationellt forensiskt center (NFC). Enligt NFC talar resultaten extremt starkt (Grad +4) för att DNA på tre av dessa hylsor kommer från AC. När det gäller det DNA som påträffades på den fjärde hylsan talar resultaten med motsvarande styrka för att det kommer från CL som var WMs flickvän.

40. Genom analysen står det klart att det är ACs DNA som finns på tre av patronhylsorna. Frågan är därmed hur starkt detta talar för att han är gärningsman.

41. Av utredningen framgår att AC vid tidpunkten för den aktuella händelsen rörde sig i kriminella kretsar och att han hade såväl tillgång till som god kunskap om vapen och ammunition. Det är därför möjligt att hans DNA har hamnat på patronhylsorna som en följd av att han i ett helt annat sammanhang har varit i kontakt med dem. Att detta är en fullt möjlig förklaring illustreras också av att även en annan persons DNA finns på en av hylsorna.

42. Det går alltså inte att avgöra när eller hur ACs DNA hamnade på tre av patronhylsorna och det kan finnas andra förklaringar än att han är gärningsman. Men oavsett möjligheten till alternativa förklaringar får detta bevis anses ha ett inte oväsentligt bevisvärde.

Jackan som påträffades i ACs bostad

43. Den 3 februari 2021 gjorde polisen en husrannsakan i ACs bostad på Lyckostigen i Märsta. I hallen, direkt till vänster innanför ytterdörren, påträffades en jacka som liknade den jacka som gärningsmannen syns bära på övervakningsfilmen. Jackan har undersökts av NFC.

44. Vid undersökningen påträffades två millimeterstora besudlingar av blod nedtill på jackans framstycke. Vidare återfanns fyra tändsatspartiklar, tre på ärmarna och en på fickorna. Sammansättningen av dessa partiklar har jämförts med sammansättningen av tändsatspartiklarna i en av de tomhylsor som påträffades på brottsplatsen och som bar spår av ACs DNA. Det har konstaterats att två av tändsatspartiklarna på ärmarna och partikeln på fickorna har samma sammansättning som tändsatspartiklarna i tomhylsan. Denna sammansättning förekommer enligt NFC endast i ca fem procent av ärendena. Slutligen påträffades DNA på jackan. Det var dels på kragens högersida, dels på nacken, dels på högerärmens mudd.

45. Enligt NFC

- talar resultaten extremt starkt för att blodet kommer från WM (Grad +4),
- talar resultaten avseende tändsatspartiklarna i någon mån för att jackan har varit i nära anslutning till skjutvapen då det avfyrats eller varit i kontakt med skjutvapen eller något vapenrelaterat (Grad +1),
- talar resultaten extremt starkt för att huvuddelen av DNA på kragens högersida kommer från AC (Grad +4) och
- kan DNA på nacken och högerärmens mudd på grund av komplexitet inte utvärderas för jämförelse mot person.

46. Av övervakningsfilmen framgår att gärningsmannen bar en grön jacka med en pälsförsedd huva som var uppdragen över huvudet. ACs försvarare har framfört att jackan på filmen, till skillnad mot den som påträffades i bostaden, synes sakna en snörstopp i en stark färg, fickor och ett märke på ena ärmen. Vidare har försvararen anfört att muddarna på ärmarna förefaller vara av olika nyans när man jämför jackan på filmen med den jacka som påträffades i lägenheten.

47. Övervakningsfilmens bildkvalitet har vissa brister. Det är dock ingen tvekan om att den jacka som gärningsmannen ses bära på filmen är påtagligt lik den som påträffades i ACs bostad. Det går däremot inte att av filmen göra de bedömningar avseende detaljer på jackan som försvararen har gjort.

48. Genom NFC:s analys står det klart att det är WMs blod som finns på jackan. Försvararen har hävdatt att det inte är möjligt att blodet har hamnat på jackan i samband med skjutningen. Till stöd för detta har hänvisats till vittnet SBs uppgifter om att s.k. bakåtsprut från ett ingångshål förekommer endast då någon skjuts i huvudet.

49. Det framgår emellertid av de bilder som togs på WM på brottsplatsen att han hade blod på kläderna och på händerna. Vidare har såväl LV som HA berättat att skytten och WM befann sig nära varandra och enligt HA viftade eller fäktade WM med armarna. Det som har framkommit i denna del talar mycket starkt för att blodet från WM hamnade på jackan i samband med skjutningen.

50. Även förekomsten av tre tändsatspartiklar på jackan – med samma, förhållandevis ovanliga sammansättning som partiklarna i en av de patronhylsor som påträffades på brottsplatsen – talar för att det är fråga om den jacka som gärningsmannen bar.

51. Vid en sammanvägd bedömning av jackans utseende samt förekomsten av WMs blod och tändsatspartiklarna på jackan gör Högsta domstolen, i likhet med hovrätten, bedömningen att det är utrett att gärningsmannen bar den jacka som påträffades i ACs bostad.

52. Genom NFC:s analys står det klart att ACs DNA finns på kragens högersida. Forensikern JB har förklarat att detta är ett av de ställen där man av erfarenhet vet att en person som bär en jacka ofta avsätter DNA. Det är därför ett sådant ställe som regelmässigt undersöks. Andra sådana ställen är muddarna på ärmarna och insidan vid nacken.

53. AC har uppgett att han aldrig har sett eller använt jackan. Hans försvarare har framhållit att det bredvid jackan hängde en annan jacka. Försvararen har vidare anfört att enligt bilderna från husrannsakan synes den andra jackan vidröra kragens högra sida på den beslagtagna jackan, vilket enligt honom innebär att DNA kan ha överförts mellan jackorna.

54. Försvararen har vidare framhållit att även om AC har burit och avsatt DNA på jackan så kan den vid gärningstillfället ha burits av någon annan. Försvararen har i anslutning till det anfört följande. Jackan togs i beslag först fyra månader efter gärningen och den spaning som polisen bedrev mot lägenheten har inte varit kontinuerlig. Flera personer kan alltså ha varit i lägenheten utan att polisen har uppmärksammat dem. Och jackan kan ha lämnats i lägenheten av gärningsmannen någon gång i tiden mellan gärningen och husrannsakan. Vidare finns det DNA på nacken och muddarna men det har inte gått att analysera från vem eller vilka detta DNA härstammar. Dessutom står det klart att flera andra personer har vistats i lägenheten. Det har t.ex. påträffats handlingar och ett pass tillhörande en person som tidigare har dömts för bl.a. rån med en pistol, vilket visar att även denna person kan ha bott i lägenheten.

55. Som försvararen har framhållit finns det en möjlighet att ACs DNA har hamnat på jackan utan att han har burit den. Mot detta ska dock ställas att DNA har avsatts på ett ställe där det erfarenhetsmässigt påträffas spår från en person som bär en jacka. Fyndet på jackan skulle i och för sig kunna förklaras av att AC faktiskt har burit den, men vid ett eller flera tillfällen som inte alls har att göra med den nu åtalade gärningen. Som försvararen också har påpekat kan även andra personer ha burit jackan; fyndet av DNA vid nacken och på muddarna talar för det.

56. Ett antal alternativa förklaringar till spåren på jackan kan alltså tänkas. Av central betydelse är emellertid att jackan har påträffats i ACs bostad med hans DNA på ett ställe där en bärare av jackan regelmässigt avsätter spår. Även med beaktande av möjliga alternativa förklaringar talar denna bevisning sammantaget förhållandevis starkt för att AC är gärningsman.

Övrig bevisning som påträffats i ACs bostad

57. Vid en husrannsakan i ACs bostad den 3 februari 2021 påträffades emballaget (en kartong) till en elsparkcykel. Vid genomsökning av ACs mobiltelefon hittade polisen en mejlkonversation av vilken det framgick att han köpte en elsparkcykel den 21 september 2020. Med hänsyn till att gärningsmannen anlände till och lämnade brottsplatsen på en elsparkcykel måste uppgifterna om att AC hade tillgång till en elsparkcykel anses ha ett visst, om än begränsat, bevisvärde.

58. Vid en annan husrannsakan i bostaden den 5 mars 2021 påträffades ett par mörka jeans i en garderob i ACs sovrum. På jeansen fanns en tändsatspartikel som hade samma ovanliga typ av sammansättning som partiklarna i en av de patronhylsor som bar spår av ACs DNA. Enligt NFC:s analys talar resultaten varken för eller emot att jeansen har varit i nära anslutning till skjutvapen då det avfyrats eller har varit i kontakt med skjutvapen eller något annat vapenrelaterat, t.ex. patronhylsor.

59. Av övervakningsfilmen framgår att skytten bar mörka byxor. Även om det inte går att dra några bestämda slutsatser av förekomsten av en enstaka tändsatspartikel på ett klädesplagg, så har ändå det faktum att en tändsatspartikel av denna typ påträffades på ett par mörka jeans som tillhör AC ett visst begränsat bevisvärde.

Vittnenas uppgifter om gärningsmannen och vad som kan iakttas på övervakningsfilmen

60. Inte någon av de tre personer som bevitnade händelsen har sett gärningsmannens ansikte. LV har angett att hon uppfattade skytten som lång och smal och har uppskattat längden till mellan 180 och drygt 185 cm.

61. AC är enligt uppgifter i sitt pass 171 cm. Som såväl tingsrätten som hovrätten har uttalat är det emellertid lätt att missbedöma en persons längd, särskilt under ett hastigt händelseförlopp där man saknar något att jämföra med. Vidare hade skytten en pälsförsedd luva över huvudet, vilket kan antas ha försvårat längdbedömningen. Högsta domstolen delar tingsrättens och hovrättens uppfattning att LVs uppgifter inte utesluter AC som gärningsman.

62. Det som kan iakttas på övervakningsfilmen om gärningsmannens kroppsbyggnad är inte oförenligt med riksåklagarens påstående att det är AC som är gärningsman.

AC saknar alibi och har haft möjlighet att utföra gärningen

63. Av ACs uppgifter framgår att han vid den i målet aktuella tiden bodde i den lägenhet där jackan påträffades. Lägenheten är belägen ungefär 2,5 km från brottsplatsen och det tar, beroende på vilken väg som väljs, mellan nio och elva minuter att med cykel ta sig från lägenheten till brottsplatsen.

64. AC har angett att han befann sig i lägenheten den aktuella dagen fram till dess att han tillsammans med en kompis, BO, tog sig till Burger King för att äta lunch.

65. Såväl tingsrätten som hovrätten har med stöd av vad som framkommit av analysen av ACs telefon, vad vittnet BO har uppgett samt utdrag som visar den senares betalningstransaktioner funnit utrett att AC saknar alibi för tiden då skjutningen utfördes och att han hade möjlighet att utföra gärningen. Högsta domstolen delar denna bedömning.

Sammanvägning av bevisningen i målet

66. Som framgår av redovisningen är all den åberopade bevisningen indirekt, vilket innebär att det kan finnas alternativa förklaringar till det som vart och ett av bevisen utvisar. När bevisningen vägs samman är det viktigt att bedöma hur de olika bevisen förhåller sig till varandra (se p. 27).

67. Riksåklagaren har presenterat två bevis som, oberoende av varandra, talar för att AC är gärningsman. För det första hittades den jacka som gärningsmannen bar i ACs bostad med hans DNA på kragens högersida; ett ställe där den som bär en jacka ofta avsätter DNA. För det andra påträffades hans DNA på tre av de åtta patronhylsor som sköts ut ur det vapen som gärningsmannen använde. Vart och ett av dessa bevis, som är fristående och samverkande, pekar mot AC som gärningsman.

68. Genom åklagarens utredning har det också framkommit andra omständigheter som stärker misstankarna mot AC. Gärningsmannen använde sig av en elsparkcykel och AC köpte en sådan knappt två veckor före den i målet aktuella händelsen. Av övervakningsfilmen framgår att gärningsmannen bar mörka byxor och på ett par mörka jeans som tillhör AC hittades en tändsatspartikel som hade samma ovanliga typ av sammansättning som partiklarna i en av de patronhylsor som bar spår av hans DNA.

69. Det samlade värdet av bevisningen är i detta fall högre än det adderade värdet av de enskilda bevisen; det framstår som mycket osannolikt att samtliga de omständigheter som framkommit genom åklagarens bevisning skulle föreligga även om gärningsmannen var någon annan än AC. Vid en sammanvägd bedömning ger därför den av åklagaren åberopade bevisningen ett mycket starkt stöd för åtalet.

70. Det kan också konstateras att AC saknar alibi och att han har haft möjlighet att utföra gärningen. Till detta kan läggas att det som på övervakningsfilmen kan iakttas avseende gärningsmannens kroppsbyggnad inte talar mot att AC skulle kunna vara gärningsman. Inte heller utesluter vittnenas uppgifter detta.

71. Det måste vidare prövas om det finns anledning att räkna med någon annan gärningsman.

72. Försvaren har framfört att det finns åtminstone två andra personer som kan tänkas vara gärningsman.

73. Beträffande den ena personen som försvararen har nämnt – en person som har lämnat kvar handlingar hemma hos AC (se p. 54) – kan konstateras att det inte finns något annat som talar för att han skulle vara gärningsman än att han har gjort sig skyldig till allvarlig brottslighet och att han har vistats i ACs bostad. Dessa omständigheter påverkar därför inte bevisläget i målet.

74. När det gäller den andra personen har försvararen framhållit att det kom in ett anonymt tips till polisen den 20 oktober 2020 där personen angavs vara den ”som åkte iväg på Voyen i samband med mordet...”. Försvaren har angett att det är en brist i utredningen att detta spår inte följdes upp, särskilt eftersom polisen enligt honom fick flera olika uppgifter om att WM ca en månad innan han mördades hade skjutit mot en lägenhet på den gata där den utpekade personen bodde och det senare också framkom att personen var en bekant till AC.

Försvaren har också pekat på uppgifter i utredningen som visar att personen och AC hade en sms-konversation den 3 oktober 2020, dvs. dagen efter mordet, och att det av denna konversation framgår bl.a. att personen hade tillgång till en elsparkcykel och verkade vara på väg till ACs bostad.

75. Högsta domstolen konstaterar att hypotesen att mordet begicks av den sistnämnda personen huvudsakligen bygger på ett anonymt och mycket kortfattat tips. I målet har i och för sig framgått att personen och AC hade kontakter med varandra vid tiden för mordet på WM. Varken detta eller att det finns indikationer på att personen hade tillgång till en elsparkcykel ger emellertid anledning att räkna med att det var den här personen som begick mordet. I sammanhanget kan framhållas att den koppling till en tidigare skjutning som försvaren har lyft fram framstår som så obestämd att den inte kan tillmätas någon egentlig betydelse. Enligt åklagaren genomfördes också ett förhör med personen senare under förundersökningen vilket inte ledde utredningen vidare. Med hänsyn till den bevisning som i övrigt finns i målet påverkar det som har framkommit i denna del inte på något beaktansvärt sätt bedömningen av bevisläget i målet.

76. Inte heller i övrigt finns det något som ger anledning att räkna med att gärningen utfördes av någon annan än AC.

77. Vid en sammantagen bedömning är bevisningen mot AC så stark att det är ställt utom rimligt tvivel att han är gärningsman. Han ska därför dömas för den åtalade gärningen, som är att bedöma som mord.

Bedömningen avseende åtalen för vapenbrott och brott mot vapenlagen

78. När det gäller vapenbrottet avser det innehav av ett skjutvapen som påträffades i det rum i en lägenhet som AC då bodde i. Vapnet hittades i en plastpåse som låg i en garderob. AC har medgett att det var hans påse. Utöver vapnet påträffades i påsen bl.a. cannabisväxtdelar samt flera dokument som

tillhörde AC, bl.a. ett tjänstekort på Hermods, ett utbildningsintyg för truckförare och brev adresserade till honom.

79. Högsta domstolen delar tingsrättens och hovrättens bedömning att dessa omständigheter inte kan leda till någon annan slutsats än att det är ACs vapen. Det är således ställt utom rimligt tvivel att AC har innehaft vapnet och han ska därför dömas för vapenbrott i enlighet med vad hovrätten har kommit fram till.

80. När det gäller åtalet för brott mot vapenlagen bestående i innehav av 14 patroner av kaliber 9 mm delar Högsta domstolen tingsrättens och hovrättens bedömning att detta utgör ett brott av normalgraden.

Påföljd

81. Straffet för mord är fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid (3 kap. 1 § brottsbalken).

82. Efter en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2020 är utgångspunkten enligt Högsta domstolens praxis att mord har ett straffvärde som motsvarar fängelse i sexton år. Denna utgångspunkt gäller om det inte finns vare sig några försvårande eller några förmildrande omständigheter. (Se ”Mordet med hanteln” NJA 2021 s. 583 p. 9.)

83. Om det finns försvårande omständigheter kan det motivera ett längre tidsbestämt fängelsestraff än sexton år, i första hand arton år, eller livstids fängelse. Som skäl för livstids fängelse ska särskilt beaktas om gärningen har föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. Domstolen måste alltid göra en helhetsbedömning med hänsyn till samtliga omständigheter. (Se ”Mordet med hanteln” p. 12–17.)

84. I detta fall är det fråga om ett mord som uppenbarligen har varit planerat. Det har utförts på ett kallblodigt sätt. Förfaringssättet – avlossande av ett flertal skott på en allmän plats där flera andra personer befann sig – har inneburit en påtaglig risk för att flera personer skulle träffas av skotten. Gärningen får mot den bakgrunden, vid en helhetsbedömning, anses präglad av särskild hänsynslöshet. Det finns inte några förmildrande omständigheter. Sammantaget framstår omständigheterna som så kvalificerat allvarliga att ett livstidsstraff är befogat.

Skadestånd

85. Med hänsyn till utgången i ansvarsdelen ska AC utge skadestånd. Högsta domstolen gör i denna del samma bedömning som tingsrätten. AC ska därför betala skadestånd till DM, SM och WM i enlighet med vad de har yrkat.

Ersättning för rättegångskostnad

86. Hovrätten har med stöd av 31 kap. 2 § rättegångsbalken tillerkänt AC ersättning med 10 000 kr avseende kostnad för sakkunnig.

87. Enligt 31 kap. 9 § rättegångsbalken ska domstolen på eget initiativ pröva om en kostnad, som enligt domstolens beslut ska utgå av allmänna medel, ska återbetalas av den tilltalade eller annan eller om den skall stanna på staten. Vidare finns det i 31 kap. 10 § bestämmelser som anger att vid överklagande av mål från en lägre domstol så ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i den högre domstolen bestämmas med hänsyn till utgången där. Detta gäller även i situationer när en lägre domstol med stöd av 31 kap. 2 § har tillerkänt den tilltalade ersättning av allmänna medel (se NJA 1994 s. 515).

88. Med hänsyn till att AC i Högsta domstolen döms enligt åtalet ska därför hovrättens beslut om ersättning för rättegångskostnad upphävas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Sten Andersson, Stefan Johansson (referent), Petter Asp (skiljaktig) och Christine Lager
Föredragande har varit justitiesekreteraren Elisabeth von Salomé

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Petter Asp är, såvitt avser åtalet för mord, skiljaktig och anför:

Jag är vad gäller bedömningen av bevisningen avseende åtalet för mord, dvs. när det gäller bedömningen i det enskilda fallet, skiljaktig på sätt som framgår av det följande.

För att en fällande dom ska kunna meddelas krävs i detta fall att det är bevisat – ställt utom rimligt tvivel – att det är AC som är skytten vid busshållplatsen på Östra Galaxvägen. Tillräckligt är alltså inte att det är bevisat att AC har haft något med mordet att göra, t.ex. genom att ha tillhandahållit vapen och ammunition eller genom att på annat sätt ha hjälpt skytten.

Den bevisning som talar för att skytten är AC är – se punkterna 39–56 – framför allt att hans DNA funnits på tre av de patronhylsor som hittats på brottsplatsen samt att den jacka som kan kopplas till brottet dels har hittats i den lägenhet på Lyckostigen i vilken AC bodde, dels har haft hans DNA på kragen. Som framgår av punkterna 57–59¹ finns det också vissa andra bevis som passar in i åklagarens beskrivning av händelseförloppet, men de har avsevärt mindre bevisvärde.

Bevisvärdet av att ACs DNA har funnits på tre av patronhylsorna är – i förhållande till det bevisstema som består i att AC är skytten vid busshållplatsen – relativt begränsat.

På en annan patronhylsa har återfunnits DNA från en annan identifierad person samt ytterligare minst en person. Det framgår redan av detta

¹ Det förhållandet att AC har haft möjlighet att utföra gärningen samt att varken vittnenas uppgifter om skytten eller övervakningsfilmen utesluter honom som gärningsman kan inte anses ha något positivt bevisvärde, även om det är en förutsättning för en fällande dom (jfr p. 63–65).

förhållande att DNA kan förekomma på de patronhylsor som hittats utan att det betyder att den person som avsatt spåret också är skytten.

Bevisvärdet av att ACs DNA finns på patronhylsorna påverkas dessutom av det förhållandet att han, såsom utredningen utvisar, har innehaft ammunition och har förmedlat vapen till åtminstone en person. Det framgår också av utredningen att han umgåtts i kretsar där det förekommit vapen och ammunition. Det finns alltså andra relativt näraliggande förklaringar till att hans DNA finns på de tre patronhylsorna än att han är skytten vid busshållplatsen. Exempelvis kan det vara så att hans DNA har hamnat på patronhylsorna i samband med att han har tillhandahållit vapnet med tillhörande ammunition eller endast ammunitionen.

Att den jacka som använts vid brottet har återfunnits i den lägenhet i vilken AC bodde tillsammans med sin bror är emellertid en omständighet som har ett mer påtagligt bevisvärde. Detta gäller särskilt som ACs DNA har funnits på jackan på en sådan plats (på kragen högt framtill) där en bärare typiskt sett kan förväntas avsätta DNA.

På jackan har emellertid också återfunnits DNA från andra personer, låt vara att dessa inte har kunnat identifieras. Mot bakgrund av att jackan har funnits i den lägenhet där AC bott är det möjligt att han avsatt DNA på jackan genom att vid något tillfälle bära den, utan att detta skett vid mordet, eller genom att ta i den (att DNA finns på ett ställe där s.k. bärar-DNA typiskt sett finns hindrar naturligtvis inte att DNA avsätts på denna plats på annat sätt).

Likväl talar den omständigheten att jackan återfunnits i den lägenhet där AC bott förhållandevis starkt för att AC är skytten vid busshållplatsen (och än starkare för att han på något sätt varit inblandad i mordet). Till det ska läggas det bevisvärde som de övriga indicierna har. Det samlade bevisvärdet blir då högt.

För att det, enbart med stöd av indicier av det slag som åberopats i målet, ska kunna anses bevisat att AC är skytten vid busshållplatsen på Östra Galaxvägen, måste emellertid förutsättas att omständigheterna är sådana att de inte ger utrymme för att skytten kan vara någon annan än AC. Bedömningen av om det finns ett sådant utrymme är i grunden inget annat än ett – inte sällan användbart – sätt att pröva om den åberopade bevisningen är sådan att den uppfyller beviskravet i brottmål.

I den delen kan konstateras att jackan har återfunnits i lägenheten på Lyckostigen först fyra månader efter mordet. Det finns ingen bevisning som visar hur jackan har kommit dit eller var den har varit under tiden mellan mordet och den tidpunkt vid vilken jackan togs i beslag. Det kan också nämnas att två personer har bott i lägenheten samt att AC har uppgett att också andra har sovit där någon gång då och då.

Det kan vidare konstateras att det till polisen inkommit ett anonymt handskrivet tips som pekar ut en annan person, boende i Märsta, som den som efter mordet åkte iväg på en elsparkcykel. Det tipset inkom den 20 oktober 2020, dvs. i tiden innan AC aktualiserades i utredningen. Av en SMS-konversation som åberopats i målet framgår att den utpekade personen kommunicerade med AC dagen efter händelsen och att de då tycks ha kommit överens om att personen skulle komma till lägenheten på Lyckostigen. Den utpekade personen har i samma SMS-konversation givit uttryck för att batteriet på hans elsparkcykel var slut. Till detta ska läggas att det i utredningen finns material som gör att WM skulle kunna kopplas till en skjutning riktad mot en lägenhet på Sleipnergatan i Märsta – en gata där den utpekade personen ska ha bott – ungefär en månad före mordet.

Det sagda betyder att det i utredningen förekommer en person som har kopplingar till AC, som i nära anslutning till mordet haft en elsparkcykel med urladdat batteri, som kan antas ha varit i lägenheten på Lyckostigen dagen

efter mordet och som pekats ut som den som lämnade mordplatsen på en elsparkcykel. Personen kan därtill möjligen ha haft ett motiv att utföra brottet.

Dessa omständigheter är sammantagna sådana att de väcker frågor om den utpekade personen kan vara skytten. När det gäller den utpekade personen har emellertid bara mycket begränsade utredningsåtgärder vidtagits. Det har t.ex. inte presenterats någon utredning om hans förhåanden under den aktuella förmiddagen eller om hur hans utseende förhåller sig till de iakttagelser som kunnat göras beträffande gärningsmannen. Det har inte heller presenterats någon utredning som visar om den skjutning som skedde ungefär en månad före mordet avsåg den utpekade personens lägenhet.

Till detta ska läggas att det vittne som lämnat de mest utförliga uppgifterna från mordplatsen – vilka har visat sig överensstämma närmast fullt ut med vad som framgår av utredningen i övrigt – har uppgett att skytten var ungefär tio till femton centimeter längre än AC är. Det kan naturligtvis inte uteslutas att vittnet har misstagit sig i denna del (se punkt 61), men hon har sett stora delar av händelseförloppet på nära håll. Hennes uppgifter är därför sådana att de – trots att de inte har något särskilt högt bevisvärde såvitt avser skyttens längd – talar för att skytten var längre än AC, vilket väcker ytterligare tvivel kring om han är skytten vid busshållplatsen.

Även om den bevisning som lagts fram i målet sammantaget² är mycket besvärande för AC visar det sagda att det är fullt möjligt att skytten är någon annan än AC och att hans inblandning inskränker sig till andra åtgärder.

² I sammanhanget finns anledning att framhålla att bevisen i målet bara i begränsad utsträckning kan anses förstärka varandra (jfr p. 69 i majoritetens skäl); såväl jackan i ACs lägenhet som DNA-träffarna på hylsorna – liksom de övriga omständigheter som talar för att han är skytten – låter sig t.ex. förklaras av att han varit delaktig i mordet på annat sätt än som gärningsman.

Åklagaren har alltså inte ställt utom rimligt tvivel att AC är skytten vid busshållplatsen på Östra Galaxvägen. AC ska därför frikännas.

Överröstad i denna del är jag i övriga frågor ense med majoriteten.

Transumt ur protokoll från huvudförhandlingen i Högsta domstolen den 22 och 23 november 2022.

När målet ropas på inställer sig inte AC.

Ordföranden redogör för följande omständigheter.

Tingsrätten meddelade dom den 21 juni 2021 och AC dömdes då för bl.a. de brott som nu är i fråga. Påföljden bestämdes till livstids fängelse och det beslutades att AC skulle kvarbli i häkte. AC överklagade domen till hovrätten.

Hovrättens förhandling pågick mellan den 19 och 24 augusti 2021. Den 24 augusti försattes AC på fri fot. Den 7 september meddelade hovrätten dom där AC frikändes från åtalet för mord. Påföljden för resterande brott bestämdes till fängelse i tio månader.

Den 5 oktober 2021 överklagade riksåklagaren, även för målsägandenas räkning, domen beträffande åtalet för mord till Högsta domstolen. Samma dag överklagade även AC beträffande ansvar för vapenbrott och brott mot vapenlagen samt beträffande påföljden.

Högsta domstolen meddelade prövningstillstånd den 8 december 2021.

Den 7 januari 2022 inkom AC med ett svaromål på riksåklagarens och målsägandenas ändringsyrkanden.

I februari 2022 kallade Högsta domstolen till huvudförhandling den 10 och 11 maj. Då AC inte svarade på kallelsen uppdrogs åt stämningssman att delge honom kallelsen.

Stämningssmannen lyckades inte delge AC kallelsen och förhandlingen ställdes därför in. Av redovisning från stämningssmannen framgår bl.a. att AC söktes på sin folkbokföringsadress men att han, enligt uppgift från en anhörig på adressen, flyttat. Några ytterligare kontaktuppgifter har inte gått att få via de uppgifter som funnits tillgängliga i målet, vid slagningar i register eller vid kontakt med anhöriga. Av stämningssmannens redovisning framgår också att AC, enligt inhämtade uppgifter från passagerarlistor, lämnat Sverige den 16 september 2021. Han åkte då till Sierra Leone. En återresa till Sverige var bokad till den 4 december 2021. Enligt uppgifter i passagerarlistor har återresan inte utnyttjats och det finns inga andra uppgifter om att han har återvänt.

Högsta domstolen beslutade att sätta ut målet på nytt och kallelser till dagens förhandling skickades ut i juni 2022. Även till denna förhandling fick en stämningssman i uppdrag att delge AC kallelsen. Inte heller denna gång lyckades stämningssmannen delge kallelsen och i underlaget, som inkom till Högsta domstolen i augusti 2022, framkommer att AC saknar känt hemvist såväl inom som utom riket.

Några uppgifter till hjälp för delgivningen har inte gått att få från vare sig riksåklagaren eller ACs försvarare och ombud.

Högsta domstolen beslutade den 9 september 2022 att AC ska delges kallelsen till dagens förhandling genom kungörelse. Sådan delgivning har också skett.

Av kallelsen framgår att AC ska komma personligen till förhandlingen. Han är kallad vid äventyr av förfall, vite och hämtning. Han är också upplyst om att målet kan komma att avgöras även om han inte kommer.

Av i tingsrätten inhämtad personalia framkommer av ett frivårdsyttrande, daterat den 23 februari 2021, bl.a. att AC bott i Sverige med sin mamma och syskon sedan tre års ålder. AC är svensk medborgare.

Parterna har i Högsta domstolen åberopat samma bevisning som i underrätterna och ingen ny bevisning är åberopad.

Ordföranden frågar parterna om deras inställning till frågan om det föreligger hinder för förhandling samt om ACs överklagande ska förklaras förfallet.

Enligt riksåklagaren föreligger det inte hinder för förhandling och målet kan tas till avgörande i ACs utevaro. Det har inte framkommit några särskilda omständigheter som talar för att AC har laga förfall för sin frånvaro. När det gäller målet i den del där AC är klagande är huvudregeln att överklagandet ska förfalla men Högsta domstolen kan pröva målet i ACs frånvaro.

Försvararen uppger att han inte har kunnat få tag i AC och att han därmed inte kan avge någon inställning i frågan om målet kan prövas i dennes frånvaro.

Enligt NJA 2021 s. 960 ska bedömningen göras efter en intresseavvägning och det går inte att utgå från att AC frivilligt avstått från sin rätt att delta. När det gäller ACs eget överklagande kan detta avgöras även i hans frånvaro och överklagandet ska inte förklaras förfallet.

[---]

BESLUT

Delgivning till förhandlingen m.m.

AC är i behörig ordning delgiven kallelse att personligen inställa sig till dagens förhandling. Han har dock inte infunnit sig. Det saknas anledning anta att AC har giltig ursäkt för att inte komma till förhandlingen.

Riksåklagarens och målsägandenas överklaganden kan prövas

När det gäller frågan om ACs personliga frånvaro utgör hinder för Högsta domstolen att ta målet till avgörande i den del där han är motpart gör domstolen följande överväganden.

Om det är åklagaren som har överklagat hovrättens dom får Högsta domstolen enligt 51 kap. 21 § fjärde stycket jämförd med 55 kap. 15 § första stycket 2 rättegångsbalken avgöra målet trots att den tilltalade har uteblivit eller inställt sig endast genom ombud, om vite har förelagts eller om den tilltalade ska hämtas till rätten och hämtning inte kan ske. Lagen anger inte några andra förutsättningar för att en huvudförhandling i Högsta domstolen ska få genomföras utan den tilltalades personliga närvaro. Frågan får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

För bedömningen av om målet kan avgöras trots att AC inte har inställt sig personligen får kravet i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen på att en rättegång ska genomföras rättvist betydelse, liksom de krav på en rättvis rättegång som följer av artikel 6 i Europakonventionen. Utmärkande för en

rättvis rättegång är bl.a. principen om ett kontradiktoriskt förfarande, som innebär att en part måste ha möjlighet att lägga fram bevisning samt få kännedom om allt material i processen och framföra sina synpunkter på detta.

Till de grundläggande rättigheterna hör enligt dessa bestämmelser också kravet på att rättegångar genomförs inom skälig tid, vilket innebär att domstolar har en allmän skyldighet att föra handläggningen av mål framåt och verka för att mål avgörs så snart det kan ske. Det gäller i synnerhet när det finns andra enskilda, t.ex. målsägande, som drabbas av att handläggningen av målet drar ut på tiden. Effektivitetsintresset får i det enskilda fallet emellertid aldrig ges sådan vikt att det leder till att den tilltalades grundläggande rätt till en rättvis rättegång åsidosätts.

Utredningen är densamma som i tingsrätten och hovrätten. Högsta domstolen kommer att ta del av den muntliga bevisningen genom uppspelning av ljud- och bildupptagningar från tingsrätten. För det fall AC fälls till ansvar för den åtalade gärningen kan endast fängelse komma i fråga som påföljd. ACs närvaro är därför inte påkallad av utredningsskäl.

Som regel är den tilltalades personliga närvaro nödvändig, oavsett utredningsläget, när det kan bli fråga om en betydande straffskärpning i förhållande till den lägre instansens dom. Av viss betydelse är också utgången i den instansen, dvs. om den tilltalade där frikändes eller endast delvis fälldes till ansvar.

Högsta domstolen har i rättsfallet ”Hovrättens kungörelsedelgivning” NJA 2021 s. 960 framhållit att om den tilltalades frånvaro kan ses som ett uttryck för ett frivilligt avstående från att delta personligen vid förhandlingen, är utrymmet för att genomföra förhandlingen större än om så inte är fallet. Om den tilltalade har varit medveten om att det pågick ett straffrättsligt förfarande

och han eller hon har gjort sig oanträffbar eller på annat sätt har bidragit till en situation som omöjliggör en personlig inställelse, kan kravet på personlig närvaro ibland efterges och detta även om en eventuell straffskärpning skulle kunna antas bli mycket betydande.

AC har friats av hovrätten. Om han skulle fällas till ansvar för den åtalade gärningen riskerar han att dömas till ett mycket långvarigt fängelsestraff. Dessa omständigheter talar för att hans personliga frånvaro utgör hinder mot att genomföra huvudförhandlingen och att avgöra målet. Mot detta ska följande omständigheter ställas.

Som har framgått är ACs personliga närvaro inte nödvändig av utredningsskäl. Han är väl medveten om de frågor som nu ska prövas och har personligen deltagit vid huvudförhandlingarna i både tingsrätten och hovrätten.

Enligt uppgifter från stämningssmannen lämnade AC landet för drygt ett år sedan. Trots att han är svensk medborgare, har bott här sedan tre års ålder och har sin familj här har han, såvitt känt, inte återvänt hit. Det är uppenbart att han vid sin utresa från Sverige kände till att domen kunde komma att överklagas av riksåklagaren och målsägandena. Till detta kommer att han har svarat på motparternas överklaganden. Vidare har han beviljats prövningstillstånd med anledning av sitt eget överklagande. Mot denna bakgrund kan det, särskilt i ljuset av hans starka anknytning till Sverige, tas för givet att han har kännedom om det mål som nu pågår i Högsta domstolen.

Med hänsyn till dessa omständigheter kan den slutsatsen dras att AC medvetet håller sig undan. Han har anledning att räkna med att domstolen kan komma att genomföra förhandlingen även om han inte inställer sig. Förhållandena är därmed sådana att han måste anses ha avstått från sin rätt att delta personligen vid förhandlingen.

Huvudförhandling i Högsta domstolen har ställts in vid ett tillfälle och det finns inte anledning att anta att förutsättningarna för att hålla huvudförhandling med AC närvarande skulle förbättras om även dagens förhandling ställs in. Vidare finns det ett starkt intresse av att målet avgörs så snart det kan ske. Till detta ska läggas att ACs intressen vid förhandlingen kan tillvaratas av hans offentliga försvarare som också är ombud för honom.

Mot denna bakgrund finns det förutsättningar för Högsta domstolen att genomföra huvudförhandlingen i den del av målet där AC är motpart, trots att han inte är personligen närvarande.

ACs överklagande ska inte förklaras förfallet

När det gäller ACs eget överklagande kan det konstateras att han har kallats att personligen inställa sig till förhandlingen. Av kallelsen framgår att hans överklagande kan förfalla om han inte kommer till förhandlingen eller om han inställer sig endast genom ombud. Av 51 kap. 21 § första stycket jämförd med 55 kap. 15 § första stycket 2 rättegångsbalken följer att ett överklagande i en situation som den aktuella förfaller, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Med hänsyn till att både riksåklagaren och försvaret angett att det finns förutsättningar för att pröva överklagandet och då prövningen nu sker i Högsta domstolen efter att domstolen meddelat prövningstillstånd, finns förutsättningar för att pröva även ACs överklagande. Överklagandet ska därmed inte förklaras förfallet.

Skiljaktig mening i frågan om riksåklagarens och målsägandenas överklaganden kan prövas

Justitierådet Petter Asp är skiljaktig och anför följande.

I ”Hovrättens kungörelsedelgivning” NJA 2021 s. 960 anger Högsta domstolen att den tilltalades personliga närvaro i princip alltid är motiverad i de fall det är aktuellt att skärpa ett utdömt fängelsestraff eller att döma den som har frikänts till ett sådant straff (se p. 17 och 28). I sammanhanget framhåller domstolen att förtroendet för rättsordningen kan ta skada av att den tilltalade i sin frånvaro döms till en mycket ingripande påföljd (se p. 27 med hänvisning).

Om den tilltalades frånvaro kan ses som ett uttryck för ett frivilligt avstående från rätten att delta vid förhandlingen är visserligen utrymmet för att genomföra förhandlingen större än om så inte är fallet (se p. 29 i ”Hovrättens kungörelsedelgivning”), men utrymmet kan inte anses vara obegränsat.

För att det i ett fall som detta – där den tilltalade har frikänts i lägre rätt och det i högre rätt kan bli aktuellt att utdöma ett livstidsstraff – ska finnas utrymme att genomföra en förhandling i den tilltalades frånvaro måste det krävas alldeles särskilda omständigheter. Sådana omständigheter kan inte anses föreligga enbart på den grunden att AC får förutsättas känna till att målet handläggs i Högsta domstolen och inte har inställt sig till förhandlingen. Det föreligger därför hinder mot huvudförhandling.

Det kan tilläggas att det förhållandet att Högsta domstolen har en särskild roll i rättssystemet – med en i huvudsak prejudikatbildande funktion – gör att utrymmet för att tillmäta lagföringsintresset avgörande betydelse generellt sett måste anses vara mindre i Högsta domstolen än i hovrätten. Vikten av att en ytterligare prövning kommer till stånd måste – också i fall där prövnings-tillstånd har beviljats – ses i ljuset av att systemet bygger på att det normalt inte finns någon möjlighet till prövning i mer än två instanser.
